

politisk situation som et regionalt kongeligt magtcentrum, måske også med henblik på kontrol af det sydlige Norge – sml. Jellingestenen.

Måske har vi et lille, men meget interessant, vidnesbyrd om den omfattende trafik på Norge, som har spillet en vigtig rolle fra vikingetid til moderne tid, i en runeindskrift i kirken, som Erik Moltke har dateret så sent som til slutningen af 1200-tallet: en bøn om Guds hjælp til Torlich fra Hære i Norge. Naturligvis har man minutiøst udgravet kirken, bygget ovenpå en ældre kirke, hvis grund har en lidt anden retning og som af en eller anden mærkelig grund ikke er benyttet. Kirkegården skal dateres til 1000-årenes sidste halvdel, hverken den eller kirken har noget som helst at gøre med vikingeborgen, hvis gravplads endnu ikke er fundet. Kirken hører heller ikke sammen med den senere kongsgård og først ind i 1200-årene var hele kirken i funktion, konstaterer mag.art. Henrik Græbe.

Museumsinspektør Anna Kathrine Nielsen beskriver omhyggeligt herregården i den lidt mere end 100 år lange periode under forskellige adelsfamilier. Først kom fru Vibeke Podebusk fra Fyn i 1579, hun tilhørte den mægtige indvandrede familie Puthus fra Rügen, hvorefter vi finder slægterne Bild, Kaas, Høg, Arenfeldt og Benzon til 1718, da gården overgik til borgerlige

ejere og fik en opgangstid – et prægtigt vidnesbyrd om inventar og ejendele foreligger i et skifte fra 1780, et virkeligt godt billede af et velhavende og elegant godsejerhjem, som senere blev hjem for bondeplageren Mads Speitzer, som spredte skræk på egnen, noget som han fortsatte med efter sin død: utallige spøgelseshistorier findes om ham. Derefter blev der bedre husbønder med skiftende tider i med- og modgang på grund af konjunkturer og individuel dygtighed. Gården har altid været et vigtigt socialt og økonomisk centrum i Øster Han Herred og forfatteren beskriver indgående gårdfæstere, dyrkningsfælledskab, stavnsbånd, ydelser, afgifter, landgilde, hoveri, formueforhold, overgang til selveje samt handel og færgetrafik ved hjælp af et desværre sparsomt kildemateriale. Felix Nørsgaard selv runder af med en charmerende skildring af stedet og egnen, hvori han også citerer og kommenterer de moderne forfattere, som skildrer gården i fest og hverdag, ikke mindst Hans Kirks Skyggespil.

Alt i alt et pragtfuldt værk, hvori forfatterne hele tiden har bestræbt sig på at analysere alt så tæt ind på de historiske kilder som muligt, rigt illustreret af fine fotografier, tegninger og kort med gode tekster.

Michael Linton

OLDTID OG MIDDELALDER

Axel Steensberg: *Borup A.D. 700-1400. A Deserted Settlement and its Fields in South Zealand, Denmark.* (Nationalmuseet, 1983). Tekstbind 240 s. + særskilt kartonnage med 22 kort og planer.

Axel Steensberg: *Borups bønder.*

(Wormianum, 1983). 128 s., 112 kr., for Skalk-abonnenter 97 kr.

Axel Steensberg ledede fra 1953 den storstilede undersøgelse af de fortidige marksystemer i den lille skov Borupris ved Tystrup sø. Sammen med andre

udgav han i 1968 Atlas over Borups agre. Atlasset viste marker fra tre forskellige tider: digevoldingsagre fra ældre jernalder, højryggede middelalderagre samt – mest spændende – agre af samme lange, smalle art som de højryggede, men med flad profil. Når sidstnævnte agre overhovedet lod sig erkende, skyldtes det terrænets usædvanligt mange sten, smidt til side i agerskellene. Jernalderagrene bestemtes på samme vis, men deres skel var naturligvis stærkt forstyrret af de senere stenrydninger. De flade, lange agre daterede Steensberg i 1968 til 11.-12. århundrede, for så vidt som han anså dem for samtidige med fund i den nedlagte landsby Borup, dateret ved kulstof-14 analyse.

Den nye store publikation behandler, naturligt nok, ikke agersystemerne nærmere, men selve landsbyen, bygninger, brønde, ildsteder, kogegruber, potteskår m.v. Udgravningen af husene har været meget vanskelig, ingen stolpehuller gav vejledning om deres udstrækning, kun ildsteder og syldsten. Da området senere havde været grundigt pløjet, var de fleste sten fjernet, hvorfor hustomternes præcise afgrænsning er usikker. Steensberg giver en spændende redegørelse for, hvordan husene har været konstrueret. De ældste gårde var stavbygget med fodrem, de yngre var bulhuse. I to af husene kunne det konstateres, at ildstederne var bygget op på hidtil ukendt vis, på tre sider afgrænset af stave klinet med ler, så der var tale om en slags ovne. Det er et imponerende detektivarbejde, som her er foretaget.

Axel Steensberg opfatter nu Borups historie som følger: I begyndelsen af det 8. årh. ryddedes Borup Ris, således at der skabtes et dyrket område – de smalle agre med flad profil – på ca. 40 ha. Gårdene lå på en række langs bækken vest for marken på tre indhegnede

områder, dobbelt-tofter, dog således at der kun på den midterste toft synes at have været to gårde; i alt altså fire gårde. Markjorden skønnes fordelt på 7 agerskifter. Som overdrev anvendtes formentlig området vest for bækken, hvor der iøvrigt ikke er foretaget undersøgelser. Kort efter år 1000 nedlagdes denne bebyggelse og blev overpløjet, man ganske nærved etableredes en storgård, omkring hvilken et ottende skifte opdyrkedes. En mindre ligeledes ny gård var formentlig blot et tilliggende til storgården, for ingen af dem var omgivet af hegn. Steensberg forestiller sig storgården beboet af en *squire*, en jorddrot. Efter et par hundrede år rømmedes også disse gårde, idet dog storgården brugtes som lade for de bønder i nabobyen Rejnstrup, der overtog jorden. Det 13. årh.s klimaforværring betød imidlertid, at hele selve landsbyområdet blev fugtigt og ubrugeligt. Kun nogle af de mere fjerntliggende jorder dyrkedes nu regelmæssigt, karakteristisk nok som højryggede agre. O. 1400 opgaves også dyrkningen af disse.

Det interessanteste, og samtidig vel det mest sikre, i skildringen er de mange nye dateringer, foretaget så sent som o. 1980 og hidtil kun publiceret i det i en bredere offentlighed næppe særligt udbredt skrift, Nytårgave til Borupris' Venner.

Der er først og fremmest tale om fem kulstof-14 dateringer fra landsbyens ildsteder strækkende sig fra 700 til 975. Hermed føres byen og – og dette er epokegørende – de tilhørende marksystemer med de lange smalle agre med flad profil tilbage til det 8. århundrede.

Den fortsatte skildring hviler på to kulstof-14 prøver fra »storgården« og en fra dens nabogård dateret til 1055-1110. Fra sidstnævnte haves endvidere tre termoluminiscens dateringer 970-1110. Kombineret med det forhold, at den nordligste dobbelttoft i byen blev

lavet om til agre med kraftige stenrækker imellem, og at »storgården« og dens nabo mangler toftøgærder – med andre ord ikke lå i en landsby, har Steensberg hermed materialet til sin tese om, at landsbyen o. 1000 blev afløst af en storgård.

Den store fremlægning af materialet viser imidlertid, at denne fortolkning er temmelig vilkårlig. Der mangler sikkerhed for storgårdens postulerede format. For det første er stuehuset blot på 80 m² og hermed på størrelse med flere af landsbygårdene, Steensberg mener endda, at den ene af disse var på 152 m² (var der tale om to bygninger?). For det andet er det højst usikkert, om alle landsbyens gårde blev nedlagt o. 1000, hvorefter storgården skulle have dyrket 50 ha. jord. Ganske vist kan Steensberg forklare vidnesbyrderne om, at de to af landsbyens tofter et stykke op i 1000-tallet stadig brugtes til beboelse med, at storgårdens arbejdskraft boede her, indtil man fik bygget den eller de små beboelser som han opfatter som gård-sæder til storgården (s. 203). Men over for tre termoluminiscensdateringer fra ovnen i gård 3.I til 1030-1140 må han nøjes med at konstatere, at dette ikke stemmer med den opstillede forklaring (s. 60)! Forholdet er da det, at storgårdens eksistens, dens overtagelse af al jord i Borup, hviler på, at der ikke er konstateret noget toftehegn omkring den. Steensberg fremhæver dertil en lille tom høj, en kenotaf, som må være bygget til minde om en mand død i det fremmede. Det er naturligvis rigtigt, at ikke en hvilken som helst bonde fik en sådan høj, men der er intet i vejen for, at højen kan være rejst for en mand fra en af de andre gårde. De var ikke hele tiden lige store. Steensberg opererer selv med tanken, at en af dem kan have overtaget jorden til den nordligste toft, som jo blev nedlagt som selvstændigt brug.

Det epokegørende ved bogen er som sagt, at de lange smalle agre på 10 meters bredde (nogle steder dog snarest det dobbelte) må føres tilbage til det 8. århundrede. Fra starten må renerne, der snart fyldtes med sten, være pløjet op med en hjulplov, hvorimod dyrkningen sidenhen netop pga. de mange sten nok er foregået med en hjulard. Forfatteren fremhæver, at vi skal regne med flere overgangsformer mellem ard og plov, og langer, forståeligt nok, ud imod de historikere, som har konstrueret store teorier omkring plovens revolutionerende betydning. Til gengæld er han ikke bleg for at stable en konstruktion på benene om det 8. århundredes landsbyfælleskab, som bygger på en harsarderet bevisførelse. Hans ræsonnement er følgende: byen havde tre tofter, facadebredden (dvs. imod bækken og græslandet) var henholdsvis 73, 73 og 94 m. Dette måleforhold går igen i et af agerskifterne, således at de fire første agre i snit var 8,6 m brede, de næste fire ligeså, mens ager 9-12 nåede op på 13 m. Og så fremdeles. Følgelig var byen bol- og solskiftet. At agrene 25-32, som skulle høre til toft I og II, i snit var på 9¼ m, mens ager 33-36 som placeres under toft III var på 8¼ m, generer ikke forfatteren, men får ham blot til at lægge alle 48 agre sammen og dividere, hvorved han opnår det tilsigtede resultat. Jeg skal tilføje, at der uanset Steensbergs og andres henvisning til landskabslovene ikke står noget i disse om, at agerbredder *skal* svare til toftbredder.

I sin store videnskabelige publikation har Steensberg samlet resultaterne af hans og hans medarbejders arkæologiske undersøgelse gennem 30 år af en landsby og dens marker. Hans indsats har været banebrydende og er blevet efterfulgt i England. Det var med god grund, at en engelsk forsker i 1978 ved et besøg i Store Valby – dér, hvor

Steensberg o. 1950 gennemførte sin første store landsbyundersøgelse – for et internationalt selskab af forskere *payed homage* til Steensberg. Det er prisværdigt, at han nu har taget sig tid til at publicere sine resultater og ideer for et internationalt publikum.

Med *Borups Bønder* har han samtidigt søgt at delagtiggøre en bredere dansk læserkreds i emnet. Han betoner selv, at bogen ikke blot skal betragtes som en forkortet udgave af hans store bog. Det er den naturligvis også. Vi får alle de væsentlige oplysninger, også rekonstruktionen af ovnene og en liste over alle dateringer. Men samtidig bliver den til en skildring af Borups historie på en måde, som ikke har været muligt i den videnskabelige publikation.

Og dertil lidt af en dansk agrarhistorie. Vi får besked om plove og pløjning, om at svin og får gik ude året rundt, om klimaskiftet o. 1250, om stormandens bagerovn og husmændenes usyrede fladbrød af byg. Steensberg øser af sin enorme viden om materiel folkekultur og citerer materiale fra Peder Laales ordsprog til egne iagttagelser på Ny Guinea. Jeg skal dog gøre opmærksom på en ikke helt fyldestgørende benyttelse af det skriftlige kildemateriale. Således kendes Stridsmølle (s. 108) ikke først i 1628, men allerede i brev af 25/1 1383. At Steensberg forudsætter en del arkæologisk viden hos læseren kan ikke være nogen hindring for de mange læsere af Skalk.

Erik Ulsig

NYERE TID

Jørgen Nybo Rasmussen: *Broder Jakob den Danske, kong Christian II's yngre broder*. (Odense Universitetsforlag, 1986). 143 s., 134,20 kr.

Havde kong Hans og dronning Christine en hidtil ukendt søn, der endte sine dage som fremtrædende missionær i Mexico og af indianerne dér æredes som en helgen? Det lyder utroligt, men er ikke desto mindre, hvad J. Nybo Rasmussen på grundlag af dansk, sachsisk, oldenborgsk, mexicansk og mecklenburgsk tradition mener at kunne påvise.

Foruden sønnen, den senere Christian II (1481-1559), datteren Elisabeth (1485-1555) og sønnen Frans (1497-1511) vides det, blandt andet fra Petri Olai, at to øvrige sønner døde som spæde. En tradition i Oldenburg fra 1599 hidrørende fra historikeren Herman Hamelmann (1526-1595) oplyser, at kong Hans og dronning Christine foru-

den Christian II havde sønnerne Johan og Jakob. Oplysningen går tilbage til *Chronicon Saxonium*, som Hamelmann ca. 1584 har gengivet med stor omhu og interesse. Den sachsiske tradition repræsenteret ved Frederik den Vise's sekretær Georg Spalatin (1482-1545) angiver på sin side de to tidligt døde sønners navne som Ernst og Johan med henvisning til et brev fra hertug Frans af Braunschweig-Lüneburg. Nybo Rasmussen konkluderer om den oldenborgske notits ikke desto mindre, at »både indhold og kontekst taler for dens fulde pålidelighed som historisk kilde« (side 34). Traditionen i Mexico repræsenteret i første række af franciskaneren Diego Munoz angiver vedrørende oprettelsen af ordensprovinsen i Mexico i 1536, at den lærde og fremtrædende broder Jakob Dacianus († 1566 eller 1567) var født i kongeriget Danmark og af dets kongelige blod. Ordensgeneralen Francisco Gonzaga, som